

Metoderapport til Skup 2017

Prosjekt: «Glassjenta»

Stavanger Aftenblad

Reportasjer og nyhetsartikler: Januar – desember 2016

Journalister: Thomas Ergo, Rune Vandvik, Hans Petter Aass

Metoderapport «Glassjenta», Stavanger Aftenblad

1 Idé

En augustnatt i 2014 sendte den 15 år gamle karmøyjenta «Ida», plassert på en barnevernsinstitusjon i Stavanger, en epost til flere mediehus. Hun mente seg utsatt for grove maktovergrep og ønsket gransking av barnevernet og politiet.

Hvorfor blir barn kasteballer og flyttet rundt på i barnevernet? Hvilken rettsikkerhet har de ved bruk av tvang og makt? Hvordan reguleres bruk av politimakt mot mindreårige? Hvordan samarbeider barnevernet og ungdomspsykiatrien om å hjelpe de mest sårbare barna? Og hvis de blir utsatt for systemsvikt og maktovergrep, passer tilsynsmyndighetene på dem?

Idas sak bar i seg en rekke prinsipielle problemstillinger, egnet til å skape debatt om et taushetsbelagt barnevernsunivers. Halvannet år etter eposten publiserte vi «Glassjenta». En rekordlang reportasje som har flyttet grenser innen mindreåriges rettigheter, ytringsfrihet og offentlighet. Og som ser ut til å endre barnevernet i Norge.

METODISKE GREP OG ETISKE DILEMMAER

2 Etiske dilemmaer: Et «vondt i magen»-prosjekt

Ida var 15 år da hun ba pressen om gransking av barnevernet. Hun var 17 år da Aftenbladet endelig publiserte «Glassjenta». Da Aleris dagen før publisering gikk ut i NRK og krevde reportasjen stanset, brukte selskapet hensynet til Ida som argument. Aleris hadde rett i én ting: «Ida»s sak var full av etiske dilemmaer. Da selskapet kom på banen, hadde vi diskutert dem i over ett år. Arbeidstittlen var «Glassjenta», men vi tenkte stadig oftere på den som «vondt i magen-prosjektet».

Normalisering: Saken illustrerte samfunnets normalisering av det graverende, og usynliggjøring av de andre», de utenfor fellesskapet. Hvem har ikke på kveldsvakt ringt politiet, og fått beskjed om at ingenting er skjedd – ja, bortsett fra et bistandsoppdrag for barnevernet etter en rømming. Og så har vi godtatt at dette er «ingenting», uten å lure på hva som egentlig skjer når politiet innhenter et barn på rømmen. Hvilke kritikkverdige forhold foregår foran øynene på oss i dag, uten at vi stiller spørsmål ved dem? Hvilke maktovergrep vil framtidens journalister stusse over at vi ikke reagerte på i dag?

Da «Ida» i desperasjon over ikke å bli hørt tente på barneverninstitusjonen i «Øygarden», registrerte regionspressen kort at «rabiatt person» hadde «gått berserk». Da «Ida»s sak for andre gang var klaget inn for fylkesmannen sommeren 2015, lagde barnevernssjefen en omfattende redegjørelse som argumenterte for at jenta var blitt gitt forsvarlige tjenester. På dette tidspunktet var det ingenting som tydet på at «Ida»s sak ett år senere skulle være fagfolkene, stortingets, regjeringens ultimate eksempel på systemsvikt og

menneskerettighetsbrudd overfor samfunnets mest utsatte og sårbare barn. Ei heller på at «Ida»s sak skulle komme til å endre barnevernet, helsevesenet og tilsynsmyndighetene.

3 Ytringsfrihet for mindreårige – skjer det i praksis?

De fleste barnevernssaker som omtales i media er vinklet fra foreldrenes perspektiv. Barnas stemme er i alt for liten grad til stede i debatten om barnevernet. Vi reagerte først og fremst på «Ida»s anklager om hvordan hun ble behandlet under barnevernets omsorg. Hun var, da de overtok henne i januar 2014, ei 15 år gammel jente som hadde sine problemer. Barnevernet og psykologene la til grunn at hun hadde vært utsatt for alvorlig omsorgssvikt og blitt voldtatt av ukjente menn. Hun hadde ingen atferdsvansker, og hadde ikke vært i kontakt med politiet, men trengte hjelp og behandling. Så hvordan hjalp barnevernet henne? Det ønsket vi å granske.

I barnevernssaker har gjerne foreldre sterke meninger om selve omsorgsovertakelsen. Det kan være forståelig, men i dette prosjektet ville vi fokusere på tida etter omsorgsovertakelsen. «Ida» ønsket sterkt å fortelle sin historie – men var redd noen kunne stoppe henne. Hun framsto som vant til ikke å bli hørt. Hva slags rettigheter hadde ei 16 år gammel jente til å ytre seg på egne vegne? Hadde hun rett til å gi barnevernet fritak fra taushetsplikten og pressen innsyn i saken hennes? Kunne hun gjøre dette uavhengig av verge/forelder og barnevernet? Finlesning av lovverket og samtaler med eksperter innen barnerett og pressejuss høsten 2015 ga ingen klare svar. Lovverket nasjonalt og internasjonalt vernet barns medvirkning og ytringsfrihet, men var generelle. Landets fremste presseeksperter kunne selvsagt ikke utelukke at det har skjedd, men kjente ikke til et eneste eksempel på at en mindreårig alene har fått lov til å gi pressen innsyn i sin sak.

4 En fot i dørsprekken: Adgang til lukket rett i barnevernssak

Uavhengig og balansert: «Ida»s sak var en unik mulighet til å granske en del av det offentlige som Karmøys barnevernssjef i sluttintervjuet med oss kalte «de hemmelige tjenester». Vi ønsket å ettergå «Ida»s påstander, men lage en uavhengig, balansert og nyansert dokumentar, der også barnevernets og andre involverte aktørers syn kom fram. Redaktør Tarald Aano ga stadig beskjed om at reportasjen gjerne kunne være undrende, framfor konkluderende. Selv om vi brukte mye ressurser ble vi ikke avkrevd harde avsløringer. Å dokumentere denne tenåringsjentas nesten utrolige hverdag i et taushetsbelagt system ville være viktig og vesentlig i seg selv.

I februar skulle «Ida» møte i Haugaland tingrett. Hun hadde klaget på vedtaket i fylkesnemnda i Rogaland om å tvangsplassere henne på en øde atferdsinstitusjon i Indre Troms. Jeg ønsket å være til stede. Slik ville jeg kunne få høre alle de viktigste argumentene til de tre partene i tvisten: «Ida»s. Mors. Og barnevernets. Problemet var at barnevernssaker alltid går for lukkede dører. Igjen kjente ingen av presseeksperterne jeg var i kontakt med til at journalister noen gang hadde fått være til stede på denne typen rettssaker.

Jussen: Domstollovens §127 åpner for unntak fra bestemmelsen om lukket behandling i retten: «Naar et rettsmøte holdes for lukkede dører, kan retten gi adgang for andre enn

dem, som har med saken at gjøre, hvis særlige grunde taler for det.» Barnevernssaker reguleres av Tvisteloven, som sier: «Rettsmøter kan likevel holdes helt eller delvis for åpne dører (2124) dersom den private part begjærer det, og retten finner dette ubetenkelig ut fra hensynet til sakens opplysning, til den private part selv og andre.»

At den rettslige behandlingen av barnevernssaker er preget av hemmelighold understrekes av at vi heller ikke kjenner til at pressen noen gang har fått adgang til fylkesnemndene - det domstolliknende organet som behandler barnevernets vedtak om omsorgsovertakelser, tvangsplasseringer etc. En fullmakt fra «Ida» var klar, i forståelse med hennes advokat. Mor hadde jeg snakket med på telefon. Hun var usikker. Etter en prat med henne og advokaten hennes på gangen før retten ble satt, besluttet hun å støtte datterens ønske. Barnevernstjenesten ville gå mot begjæringen - av hensyn til Ida og hennes mor.

Begjæringen: Aftenbladets begjæring om adgang til det lukkede rettsmøtet var på seks sider. Vi forklarte formålet med dokumentarprosjektet, klargjorde at vi allerede satt på store mengder personsensitiv informasjon og argumenterte for at taushetsplikten skal verne «Ida», ikke andre parter. Saken hennes var av samfunnsmessig interesse, og vi ville skjerme henne i tråd med pressens Vær varsom-plakat, bl.a. gjennom anonymisering. Vi forklarte at dersom retten ga oss adgang, så ville ikke dette være ukjent terreng. Hver dag rapporterer pressen fra straffesaker om for eksempel overgrep mot barn, samtidig som det blir utvist varsomhet i omtalen av barna.

Det var under et år siden Stortinget – under Grunnlovens 200 årsjubileum – hadde skjerpet vernet om mindreåriges ytringsfrihet. Vi siterte §104: «Barn har krav på respekt for sitt menneskeverd. De har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv, og deres mening skal tillegges vekt i overenstemmelse med deres alder og utvikling.»

Kanskje var det første gang den nye paragrafen i Grunnloven ble brukt i et forsøk på å gi et barn anledning til å ytre seg offentlig. Vi viste til FNs barnekonvensjons vern av barns ytringsfrihet og rett til å bli hørt (Art 12 og 13). Barneloven sier at det skal «leggjast stor vekt på» hva barnet mener etter fylte 12 år (§31). «Ida» hadde partsrettigheter, som bl.a. ga henne rett til å ha advokat og selv fremme saker mot barnevernet i fylkesnemnds- og rettssystemet. Det var også formuleringer om åpenhet i barnevernssaker i et rundskriv fra Barne- og likestillingsdepartementet (Q-24) og en journalishåndbok om barnevernet skrevet av Barne-, ungdoms- og familiedepartementet (Bufdir).

Kjennelsen: Haugaland tingrett understreket at regelen om unntak for lukkede dører ifølge forarbeidene til Tvisteloven var «svært snever». De hadde likevel besluttet å gi meg adgang. Retten vektla bl.a. at Ida var over 16 år, hadde hatt kontakt med meg over lengre tid, og hadde god kunnskap om hvordan vi hadde planlagt å bruke informasjonen om saken. De kunne ikke se at det var betenkelig verken overfor Ida, moren eller saken å la meg få være tilstede. «Etter rettens vurdering er det viktig for allmenheten å få innblikk i hvordan saker av denne karakter behandles i rettsapparatet. Det er da viktig at den som skal sette et kritisk lys på denne delen av den offentlige forvaltningen, som tar avgjørelser som er av stor viktighet for de involverte, har innsikt i alle deler av behandlingen,» sa Haugaland tingrett.

Den sjeldne kjennelsen ga oss en helt nødvendig fot i døra – inn til barnevernets lukkede univers. Få uker senere begjærte en kollega i Aftenbladet innsyn i en annen barnevernssak for retten, viste til avgjørelsen i Haugaland tingrett, og fikk adgang. Den sjeldne kjennelsen er senere blitt spredd til journalister over hele landet, og vi håper den på sikt vil bidra til økt åpenhet om både rettssystemets og fylkesnemndenes viktige valg i barnevernssaker.

5 Har mindreårige rett til å oppheve taushetsplikten?

For å åpne «Ida»s sak – og få full oversikt over alle etaters og institusjoner rapporter og journaler – trengte vi en gyldig fullmakt som opphevet taushetsplikten fra 16 år gamle «Ida». Vi kjente ikke til eksempler på at mindreårige alene hadde gitt en slik fullmakt før. Heller ikke presseeksperter som Nils E. Øy og Arne A. Jensen er kjent med at dette har skjedd, uten at de kan utelukke det. I mars sendte vi de første innsynsbegjæringene. Vi hadde stenografert to dagers rettsbehandling av «Ida»s sak og satt allerede på store mengder taushetsbelagt informasjon. Et avslag ville nærmest bare være av prinsipiell betydning for etatene, men skadelig for dokumentarprosjektet.

I Haugaland tingrett fikk «Ida» for første gang medhold i retts- og nemndssystemet. Dommerne mente at selv om «Ida» var «sterkt behandlingstrengende» så var hun «både moden og reflektert». I innsynsbegjæringene kunne vi sitere dommere som mente det var: *«viktig å høre på «Ida» og hennes ønsker. Hun er snart 16 ½ år gammel, og det er ikke lenge til hun er myndig. Hun har forklart at hun har kjempet i et system, der hun mener at ingen har hørt på henne. I slike situasjoner kan det ha en egenverdi å oppleve at det er noen som er villige til å høre på det hun har å si og la henne i større grad ta ansvar for eget liv. Det vil hun uansett måtte gjøre om svært kort tid.»*

Andre viktige argumenter var igjen menneskerettighetenes vern av barns ytringsfrihet og medbestemmelse, at «Ida» hadde partsrettigheter, og at barneloven sa at barn hadde en styrket rett til å medvirke i sin egen sak etter fylte 12 år.

«Ida»s støttespiller: «Ida» hadde tillit til sin advokat, Sverre Hetland. Høsten 2014 hadde vi diskutert «Ida»s ønske om offentlighet med ham. Han hadde først vært skeptisk, akkurat som vi var usikre. Men ettersom han opplevde at situasjonen hennes forverret seg på grunn av et system som ikke lyttet til henne, fryktet han for hennes liv. Mot slutten av 2014 støttet han «Ida»s ønske om offentlighet. I alle innsynsbegjæringene gjorde vi klart at Hetland støttet «Ida»s valg, og at han kunne kontaktes ved spørsmål. Våre innsynsbegjæringene ble møtt med betydelig skepsis, og Hetland ble kontaktet en rekke ganger de neste månedene.

Gjennombruddet: I løpet av våren, sommeren og høsten 2015 sendte vi innsynsbegjæringene til over ett dusin etater og barnevernsinstitusjoner i tre ulike fylker. Mange av dem foretok selvstendige juridiske vurderinger av om en mindreårig alene kunne oppheve taushetsplikten. Det avgjørende var at de første juridiske vurderingene svinget i vår retning. Fylkesmennene i både Troms, Rogaland og Hordaland konkluderte at fullmakten fra «Ida» var gyldig, som her: *«Fylkesmannen i Hordaland viser til din epost av 20.5.2015, der du ber om innsyn i og kopi av alt materiale vi har om («Ida»s navn). Vedlagt kravet er en fullmakt fra («Ida»s navn), der det fremkommer at hun samtykker til at du innhenter slik informasjon, samtidig som hun fritar enhver offentlig etat for lovbestemt taushetsplikt. Du er ikke part i*

saken, og har dermed ikke rett til innsyn i forhold til forvaltningslovens bestemmelser. På bakgrunn av samtykkeerklæringen fra («Ida»s navn), innvilges du likevel innsyn etter offentlighetsloven §3 og 13a.»

Offentlighetslovens §13a sier blant annet: Taushetsplikt etter § 13 er ikke til hinder for «at opplysninger gjøres kjent for dem som de direkte gjelder, eller for andre i den utstrekning de som har krav på taushet samtykker». Unntak kan også gis hvis «individualiserende kjennetegn utelates» eller «når ingen berettiget interesse tilsier at de holdes hemmelig», som hvis informasjonen er «alminnelig tilgjengelig andre steder». Etter dette skulle det være vanskelig for jurister i andre etater å gå imot «Ida»s ønske. Kanskje er det første gang en mindreårig alene har kunnet åpne sin sak for pressen. Dette er avgjørelser medier bør kunne bruke når de skal åpne opp barnevernssaker der ungdommers påstander skal undersøkes.

Politiets vurdering av mindreåriges fullmakt: At tre fylkesmenn hadde godkjent «Ida»s fullmakt, ga imidlertid ikke automatisk grønt lys hos alle etater. Særlig de statlige som sykehus og politi – var skeptiske. Jeg møtte f.eks. krav om tilleggserklæring, som spesifiserte at «Ida» virkelig ga innsyn i pasientjournaler, om kopi av pass, og Hetland ble kontaktet.

Politiet er generelt restriktive med å gi innsyn i etterforskningsmateriale, men gjennom noen år har jeg og enkelte kolleger fått innsyn via et smutthull i Påtaleinstruksen. Disse bestemmelsene var i 2014 blitt flyttet over i Politiregisterforskriften (§27-2 tredje ledd), som gir innsyn for «andre» ved «saklig grunn». I Troms politidistrikt møtte vi en jurist som var blitt ansatt for å implementere den nye forskriften. Han måtte ta en runde på om forskriften i det hele tatt ga anledning til å gi innsyn i avsluttede straffesaker. Dette avklarte vi ved å vise til tidligere praksis (se metoderapporten «De visste, men tiet», SKUP 2010). Derne st ilte han spørsmålstegn ved om «Ida» kunne oppheve taushetsplikten, uten fullmakt også fra verge/forelder. Denne muntlige og skriftlige diskusjonen oss imellom pågikk i noen uker. Politiet vurderte begjæringen etter en annen lov enn f.eks. fylkesmennene, og spørsmålet kokte ned til om «Ida»s partsrettigheter innebar at hun alene kunne oppheve taushetsplikten.

Råd fra eksperter på barnerett og innsyn: I diskusjoner om så spesifikke juridiske spørsmål er man som journalist avhengig av eksperthjelp. «Glassjenta» utviklet seg til et ytringsfrihetsprosjekt og jeg konfererte jevnlig med eksperter på barnerett og innsyn.

Notat om partsrettigheter, mindreårige og innsyn: Professor Trude Haugli, som ledet regjeringens barnevernlovutvalg, ga meg gode råd under diskusjonen med politiet. På det grunnlaget laget jeg et notat som drøftet forholdet mellom partsrettighetene til mindreårige versus partsrettighetene til verger, med utgangspunkt i Hauglis tolkning og forvaltningslovens bestemmelser. Konklusjonen var at den mindreårige hadde rett til å gi innsyn som del av sin uavhengige partsrettighet, og at verge ikke kan nedlegge veto mot dette. 11. juni, én måned etter innsynsbegjæringen, ga Troms politidistrikt innsyn i «Ida»s avsluttede straffesaker, med anonymisering som vilkår. Dermed har også politiet konkludert at mindreårige i Norge har anledning til å gi pressen innsyn i deres sak.

6 Adgang til lyd- og bildeopptak i rettssak mot en mindreårig

I mars skulle «Ida» møte i Nordhordland tingrett i Bergen, tiltalt for brannstiftelse, samt vold og trusler mot barnevernsansatte og politi.

I Aftenbladet hadde vi lenge diskutert hvordan vi kunne få fram mennesket «Ida», samtidig som hun ble anonymisert. Vi ønsket å komme forbi merkelappen «barnevernsbarn». Opplevelsen fra Haugaland tingrett var at bare det å høre «Ida» snakke, fikk deg til å forstå at hun var et barn som alle andre. Dette var en av flere grunner til at vi ønsket å filme straffesaken. En annen viktig grunn var den rettssikkerhetsmessige. «Ida» mente hun var utsatt for stor urett. Dommerne i tingretten hadde gitt medhold i at tvangsregimet bidro til hennes utageringer. Og forholdene hun sto tiltalt for, hadde skjedd under utageringer. «Ida» ønsket at vi skulle være tilstede og dokumentere rettssaken med lyd og bilde.

Forbud mot lyd- og bildeopptak: Enhver straffesak med mindreårige er i utgangspunktet åpen. Domstoloven forbyr imidlertid – i alle rettssaker – film- og lydopptak (§131). Men dersom «særlige grunner» taler for det, kan det gis unntak fra forbudet.

Nils Øy og Norsk Redaktørforenings generalsekretær Arne A. Jensen er nesten helt sikre på at det aldri tidligere i Norge har vært gitt unntak fra forbudet mot film- og lydopptak i rettssaker der mindreårige har stått tiltalt.

Vi søkte Nordhordland tingrett om slikt unntak fra forbudet. 18. mars, tre virkedager før rettssaken, fikk vi et varsel om avslag. Det ble vist til forskrift (nr. 1910): «Tillatelse skal også nektes når tiltalte er mindreårig eller når fotografering eller opptak av andre grunner vil medføre en urimelig belastning for tiltalte, hans nærmeste eller for andre berørte som deltar i saken». «Bestemmelsen synes å innebære en absolutt begrensning i hva domstolen kan tillate når tiltalte er under myndighetsalder. Forskriften åpner ikke for unntak fra forbudet selv om den mindreårige tiltalte samtykker til og ønsker film- og lydopptak,» het det i brevet fra tingretten.

Klage på varsel om avslag: Vi fikk råd fra Norsk Presseforbunds jurist Kristine Foss og Nils Øy før vi klaget. «Vi mener at det at tiltalte er mindreårig i denne saken ikke bør være et avgjørende hensyn mot opptak for publisering. Opptak skjer tvert imot av hensyn til tiltaltes mulighet til å få en uavhengig kontroll av om hennes krav på vern av eget privatliv er ivaretatt,» skrev vi. Vi la til grunn at forskriftens formulering om mindreårige ikke var ment som et absolutt forbud. Det var formuleringen om at lyd- og bildeopptak «ikke antas å ha uheldig virkning for behandlingen av saken og heller ikke andre hensyn taler avgjørende imot» som var sentral. Vi gjentok argumentene om «Ida»s modenhet, alder og vedvarende ønske om offentlig kontroll av saken. Vi viste også til Barnekonvensjonen, som blant annet sier at barn beskyldt for straffbare forhold skal behandles på en måte som fremmer barnets følelse av verdighet og egenverd (Art. 40). Å frata henne muligheten til å få saken dokumentert på en mest mulig autentisk måte var ikke å fremme hennes «følelse av verdighet og egenverd». Lyd- og bildeopptak var dessuten i tråd med bl.a. Barnekonvensjonens (Art. 40 og 16) og EMKs (Art. 8) krav om særskilt vern av barn under rettergang. Videre påpekte vi bl.a. Høyesteretts understreking av sammenhengen mellom ytringsfrihet og pressens rolle som «vokter av» domstoler og rettspleie (Rt-2013-374, avsnitt 50).

Og: «Jo større samfunnsinteresse det er knyttet til en sak, jo større er behovet for at forholdene legges til rette for at pressen gis mulighet til å utfylle sin funksjon på tilfredsstillende måte,» sier Høyesterett (avsnitt 53).

Å høre tiltaltes stemme i retten gjorde inntrykk på dommerne i Haugaland tingrett, og vi argumenterte med at det å høre «Ida», som ellers ikke skulle vise ansikt offentlig, hadde betydning for hvordan samfunnet ville oppfatte saken. Likeså ville opptak være viktig dokumentasjon rettsikkerhetsmessig, samtidig som vi ville omtale «Ida» i tråd med pressens Vær varsom-plakat.

Gjennombrudd: Da retten ble satt mandag 23. mars 2015 snudde dommerne. Vi fikk filme og ta bilder av aktors innledende redegjørelse, forsvarers merknader, «Ida»s forklaring, vitnemålet til en politimann som hadde gitt forhåndssamtykke, og aktors og forsvarers prosedyrer. For første gang i Norge ble en rettsak mot en mindreårig dokumentert ved lyd- og filmopptak.

7 Strategisk innsynsprosess

Hvordan søke om innsyn, stilt overfor et drøyt dusin etater og institusjoner spredd utover tre fylker? Kommunen og indirekte også det statlige barnevernet (Bufetat) var i rettslig strid med «Ida». Strategien var å begynne hos etater som tilsynelatende hadde mindre å tape. Ved å få innsyn hos dem, kunne vi bygge innsynssaken stein for stein, slik at det tilslutt ville være vanskelig for det kommunale og statlige barnevernet å nekte innsyn.

Karmøy kommune ble informert om prosjektet før rettsaken i februar 2015, men vi begjærte ikke innsyn før i juni. Blant de etatene vi kunne vise til som allerede hadde gitt innsyn, var Fylkesmannen i Rogaland, som ville være klageinstansen dersom Karmøy nektet oss innsyn. Etter å ha fått innsyn, og en første forsendelse med journaler, ombestemte likevel barnevernstjenesten seg om høsten. Saksbehandler krevde plutselig fullmakt fra verge/mor, før flere journaler kunne sendes. Vi protesterte, og understreket at vi av prinsipielle grunner ikke ville be om fullmakt fra andre enn «Ida». Barnevernstjenesten løste sitt problem ved å sladde mors navn.

Den ene etaten som sa nei: Den siste vi begjærte innsyn hos var Bufetat. Selv om vi kunne vise til at over ett dusin etater og institusjoner i tre fylker – inkludert tre fylkesmenn – hadde gitt Aftenbladet innsyn på grunnlag av «Ida» fullmakt, sa det statlige barnevernet nei.

På dette tidspunktet satt vi på så mye dokumentasjon at Bufetat i liten grad kunne gi oss noe vi ikke allerede hadde. Det viktigste for oss var å få fritatt toppledelsen og institusjonsledere i Bufetat fra taushetsplikten, slik at vi kunne gi dem tilsvar i «Ida» sak. Vi klaget derfor inn avslaget. Men klageinstansen – Bufdir – kom til omtrent samme konklusjon fordi de ville ha fullmakt fra mor/verge. Begrunnelsen kan synes å innebære et absolutt statlig nei til at mindreårige alene får oppheve taushetsplikten. Det er også problematisk at én offentlig instans sier nei til innsyn, mens ett dusin instanser sier ja. Vi vil derfor klage avslag inn for Sivilombudsmannen, for en prinsipiell avklaring. Avslaget bekreftet at strategien var rett. Hadde vi begynt innsynsprosessen hos Bufetat, ville det kanskje ikke blitt noe «Glassjenta»-prosjekt.

8 Første pressebesøk i privat atferdsinstitusjon

Hvordan følge ei 16 år gammel jente bosatt på en av de mest øde plassene i Norge, underlagt et tvangsregime på en lukket barnevernsinstitusjon (tvangs plassering for barn med alvorlige atferdsvansker, Bvl. §4.24)? I april varslet vi muntlig Aleris, som drev institusjonen i Troms, at vi planla å besøke «Ida», og at «Ida» ønsket dette besøket. Avdelingslederen for institusjonen tvilte på at det lot seg gjøre.

Vi spurte imidlertid aldri Aleris om å få besøke «Ida». Vi varslet skriftlig om avtalen vi hadde med jenta, og forutsatte at hun som 16-åring hadde stor grad av medbestemmelse. Dermed ville hun selv kunne tillate besøk i det som nå var hennes hjem. Men vi åpnet for samarbeid om rammene for besøket. Vi forklarte også at besøket var ledd i et ønske om å forstå «Ida»s sak, også sett fra barnevernets side.

Regionsdirektøren i Aleris aksepterte besøket, men snevret inn rammene. Tiden med «Ida» ble sterkt redusert. Avdelingsleder skulle være tilstede. Ingen ansatte fikk bli intervjuet, bare lederen, som ikke jobbet på institusjonen til daglig. Institusjonen måtte ikke fotograferes utenfra. Regionsdirektøren forutsatte også at de fikk lese reportasjen og komme med endringer før publisering. Det siste kunne oppfattes som et forsøk på inngripen i redaksjonelle spørsmål, og ble besvart med at avdelingsleder selvsagt skulle få vanlig sitatsjekk – på sine uttalelser.

Rammene myket seg noe opp da vi kom på besøk, og fikk snakket med ledelse og ansatte ansikt til ansikt. Kanskje ble vi trodd på at vi ikke ønsket å forhåndsdomme noen, men dokumentere «Ida»s hjem og forstå hennes situasjon. Miljøterapeutene og miljøarbeiderne som jobbet med «Ida» virket mer avslappet i forhold til vårt besøk enn ledelsen. Noen sympatiserte tydelig med «Ida». I løpet av et par dager sammen med «Ida» og de ansatte – på reis fram og tilbake mellom Institusjonen og ulike plasser i distriktet – fikk vi oppleve hvordan «Ida» og de ansatte fungerte sammen.

Vi besøkte «Ida» på institusjonen to ganger, i 2015 og 2016. I tillegg traff vi henne under rettssaker og fylkesnemndssaker i Bergen, Haugesund og Stavanger – og da hun ble kjørt i fengsel sommeren 2016. Da var hun alltid i følge med ansatte fra institusjonen i Troms, som syntes å venne seg til vårt nærvær.

Flere måneder senere skrev toppledelsen i Aleris, Norges største private barnevernsaktør: «Det er første gang en barneverninstitusjon i Aleris slipper til media på denne måten. Så langt vi kjenner til har det heller ikke skjedd tidligere i noen annen barneverninstitusjon.»

9 Å følge hverdagen til en ungdom på barnevernsinstitusjon

Noe av det unike med prosjektet var at vi fikk anledning til å følge en ungdoms hverdag på en lukket barnevernsinstitusjon. Kontaktpunktene i forbindelse med hennes korte reiser sørover, som rettsaker og samvær, samt våre besøk i nord, ga oss anledning til å treffes ansikt til ansikt, gjøre intervjuer og fotografere, og finne på hyggelige ting. Men mesteparten av kontakten skjedde mens jeg var i Stavanger og hun satt på rommet sitt i Troms, eventuelt når hun var innlagt på ungdomspsykiatrisk i Tromsø.

Vi holdt oss da oppdatert på hennes situasjon gjennom kontakt med hennes støttespillere, som advokat, mor og andre. Vi hadde samtaler på telefon, ofte noen uker mellom hver. Vi utvekslet sms. Men samtaleformen «Ida» likte best var Messenger. Ikke minst når ungdom er traumatisert og i krise, er det viktig at dialog er forutsigbar og tilpasset ungdommen. Også lederen av den senere granskingen av «Ida»s sak hadde kontakt med henne pr. Messenger.

Fortløpende innsyn: Skriftlige kilder bidro også til å holde oss oppdatert på «Ida»s situasjon, som hennes innlegg på Facebook, Youtube-videoer og skriftlige blogger – skrevet på institusjonen eller fra sykehussenga. Når jeg visste det hadde hendt noe alvorlig, men hun ikke ønsket å snakke, ba jeg barnevernstjenesten eller BUP om fortløpende innsyn. Slik holdt jeg meg oppdatert med noen ukers forsinkelse.

10 Rekonstruksjon av utvalg alvorlige hendelser

Hvorfor utagerte «Ida»? Hvorfor ble hun stadig lagt i gulvet av barnevernsansatte, og i håndjern av politiet? Hvem hadde rett? Barnevernet, som mente hennes oppførsel kom av alvorlig omsorgssvikt og overgrep i oppveksten? Eller «Ida», som mente truslene, utageringen og ildspåsettelsene var det eneste utvei når hun ikke ble hørt?

En viktig grep var å definere de viktigste alvorlige hendelsene, og rekonstruere dem i detalj i reportasjene. På den måten kunne vi se mønstre og mulige årsakssammenhenger.

11 Befaringer i felten

I mars 2015 møtte «Ida» i Nordhordland tingrett i Bergen tiltalt for vold, trusler og ildspåsettelse. Institusjonen hun hadde tent på var i Øygarden. I god tid før rettsaken spurte vi «Ida» om hun ville være med til institusjonen og fortelle oss hva som skjedde der noen måneder tidligere. Det ville hun. Vi tok initiativ til en befaring etter første dag i retten.

Befaring på viktig åsted: Historien om brannen i Øygarden var viktig for vår historie. Huset «Ida» bodde i var blitt skadet for rundt en million kroner som følge av brannen hun hadde startet. Institusjonen var fortsatt under rehabilitering da Aftenbladet tok med «Ida», to ansatte fra Aleris og politimannen Geir Fjeldstad (som flere ganger mens Ida bodde der hadde rykket ut og møtt henne) til Øygarden.

«Ida» - ei jente som ikke alltid likte å rippe opp i ubehagelige ting, fortalte nøyaktig hva som hadde skjedd – foran videokamera. Vi spaserte rundt i huset og kom over ting som hjalp henne å huske, som en tegning hun hadde laget med en ansatt, hennes siste ukeplan eller badet hvor hun opplevde et sterkt møte med en polititjenestemann. Vi kunne rekonstruere fluktruta etter å ha startet brannen. Og da vi gikk på utsiden av huset og under vinduet hennes, knaste det under skoene. Det var skårene fra ruta hun hadde knust.

Slik oppsøkte vi flest mulig sentrale steder i reportasjene som skulle lages, som glattcella hvor hun ble tvangsavkledd, som huset hvor hun ble pågrepet av polititjenestemenn med skjold, ambulansen hvor hun ble plassert med bodycuffs og strips, eller det nedbrente diskoteket som var hennes hemmelige gjemme plass og institusjonsrommet hun tilbragte sine ungdomsdager. Slik kunne vi ettergå historiene, og lage detaljert reportasje med autoritet.

12 Muntlige kilder

Mange nyhetssaker om barnevernet avsluttes med at barnevernssjefen av hensyn til taushetsplikten ikke kan kommentere saken. Dermed har journalisten ivaretatt tilsvarsretten. Men bildet av saken blir trolig skjevt. På denne måten bidrar barnevernet til den ubalanserte dekningen av barnevernet de jevnlig kritiserer.

Barnevernssjef Jakob Bråtå i Karmøy lot oss ikke få intervju «Ida»s saksbehandler. Men gjennom adgangen til rettssaken og rapporter kjente vi hennes vurderinger. Barnevernssjefen ble frarådet å la seg intervju, men sa ja under tvil. En uke etter publiseringen av «Glassjenta» takket han oss.

Å forklare hva taushetsplikt er: Mange ansatte i det offentlige vet at det er straffbart å bryte taushetsplikten, men lite om taushetspliktens begrensninger. Vi ble nektet å intervju noen av de ansatte rundt «Ida» på institusjonen i Troms, på tross av timer og dager sammen med dem. Vi kom også i kontakt med en tidligere ansatt som ønsket å la seg intervju, men som ikke trodde han hadde lov fordi han hadde signert taushetspliktavtaler. I denne typen situasjoner satte vi oss ned og forklarte hva taushetsplikt er, og hvem den er ment å beskytte. «Ida» hadde opphevet taushetsplikten og ønsket at involverte som for eksempel Svein Skille skulle intervjues av oss. Dermed våget han det, og tilførte reportasjen helt andre perspektiver på årsaken til «Ida»s uføre enn Aleris-ledelsen gjorde. At det var mulig å overbevise ham var nok også betinget av at vi hadde reist de 130 milene til Indre Troms, og møtte ham ansikt til ansikt.

Framprovosering av intervju med barnevernsansatt: Vi ønsket å intervju ansatte som hadde vært på jobb da «Ida» satte fyr på arbeidsplassen deres i Øygarden. Ingen ville stå fram. Før sommeren innledet jeg telefonsamtaler med én av de to som hadde vært på jobb under brannen. I september 2015 reiste vi til Bergen og gjennomførte et anonymt videointervju hjemme hos henne. Et eksempel på at vi la ned krefter for å få fram også barnevernets stemme.

Framprovosering av politivitne – og glattcelle-episoden som ikke fantes: Trass i et omfattende materiale fra over ett dusin etater, kan det være at viktige episoder ikke er journalført. «Ida» fortalte at hun etter en rømming ble arrestert av politiet, ført ned i en av glattcellene i politikjelleren i Stavanger, og kledd naken med makt av flere mannlige og kvinnelige politibetjenter. Hun var 15 år og ifølge barnevernet et traumatisert voldtektsoffer. Hun hevdet også å ha blitt lyst i skrittet, og at hun ble etterlatt alene på cella i en lang stund. Hun opplevde hendelsen som «forferdelig».

Da hun vitnet i straffesaken, sådde aktor tvil om glattcellehendelsen i det hele tatt hadde funnet sted. For den var ikke journalført. Men en politibetjent bekreftet fra vitneboksen å ha ført henne til arresten. Flere innsynsbegjæringer og henvendelser måtte til før politiet i Stavanger vedgikk at «Ida» hadde vært én time i arresten den aktuelle dagen. Men journalen sa ikke noe om hva som var skjedd på glattcella. Vår anmodning om å få intervju betjentene som hadde visitert henne, ble avslått. Men politistasjonssjefen oppga i et intervju at han hadde funnet en arrestforvarer som hadde deltatt. Men hun husket verken

hvor mange som deltok i strippingen eller om menn hadde deltatt, noe som ville utgjort et brudd på arrestinstruksen.

Vi hevdet at det måtte være mulig å identifisere alle som var involvert i episoden, og noen dager etter kom politistasjonssjefen tilbake med en ny forklaring. Arrestforvareren hadde likevel ikke deltatt inne på cella. Men en kvinnelig politibetjent forklarte nå, ifølge politistasjonssjefen, at kun to kvinnelige politibetjenter hadde foretatt visitasjonen (altså ikke brudd på instruksen). «Ida» ble ikke kledd helt naken (strippet), men kroppsvisitert grundig, bl.a. undersøkt under undertøyet. Dette fordi hun ved tidligere rømminger hadde hatt bl.a. barberblad på seg. Ingen opplyste politiet om hennes bakgrunn som voldtektsoffer. Politikvinnen hevdet oppholdet på cella varte i bare 15 minutter, og at «Ida» var under tilsyn. «Ida» sto på sin versjon. Men det viktigste var at vi fikk framprovosert et indirekte politivitne som bekreftet hovedtrekkene i en for «Ida» svært alvorlig hendelse. En hendelse som ikke eksisterte i politijournalene.

13 De alternative, muntlige kildene

Systemets samstemthet: Vi satt på 20 ringpermer fra over ett dusin etater involvert i «Ida»s liv i barnevernet. Men mange av rapportene hadde en undertone. «Ida» var vanskelig. Det var årsaken til alle problemene. Vår oppgave var å utfordre disse etablerte sannhetene. Da måtte vi lete etter alternative, uavhengige vitner.

Pistol-episoden som ikke fantes: Robin Dale Oen fra Øygarden var offiser i Forsvaret og drev et aktivitetssenter for ungdom på fritida. Han hadde så vidt blitt kjent med «Ida» før brannen. Vi ønsket å intervju ham, fordi han var den som fant «Ida» da hun var på rømmen etter brannen. Men han var stadig på reise. I september 2015 fikk vi napp og reiste til Øygarden for andre gang.

Dale Oen var en troverdig kilde – sågar politivenn - som kunne fortelle hva som ikke sto i politiets journaler fra den væpnede aksjon: Han og «Ida» hadde blitt omringet av bevæpnet politi med skjold, bjeffende hunder og kommandorop – selv om Dale Oen hadde klart å roe ned «Ida». Han hevdet at flere polititjenestemenn hadde trukket våpen og stått lenge og siktet på dem begge. Hans formaninger om å legge ned våpnene hadde vært forgjeves. Politiledelsen avviste at våpnene ble hevet, men ikke med stor styrke.

Avverging av forsøk på sensur av politibetjent: I mars ønsket vi som nevnt å intervju politibetjent Fjeldstad om hva han hadde sett da han flere ganger rykket ut til barneverninstitusjonen i Øygarden sommeren 2014. Han sa ja til å bli med på befarung i Øygarden, for rekonstruksjon og intervju. I en bekymringsmelding hadde han skrevet at de barnevernsansatte hadde behandlet «Ida» nedlatende og respektløst. Det var et viktig vitnemål, som sto i kontrast til institusjonens beskrivelse av «Ida». Men intervjuet måtte avklares av ledelsen. Den konstituerte politimesteren i Hordaland kom med en overraskende beskjed:

«Når det gjelder spm om oppfatning/vurderinger av andre etaters handlinger/disposisjoner/prioriteringer skal ikke Fjeldstad uttale seg om. Iht. til vår policy er

det kun driftsenhetsleder og/eller politimester som uttaler seg om slike spørsmål på vegne av politidistriktet.»

Politimesteren mente politibetjenten bare fikk uttale seg om «personlige forhold». «Evt. andre impliserte personers rett til beskyttelse iht. til regler om taushetsplikt må ivaretas,» skrev han.

Vi sto altså overfor en politileder som syntes å mene at taushetsplikten skulle beskytte barnevernet og dets ansatte mot kritikk. Vi hadde kun en ettermiddag å gjøre det på. Og kort tid før befaringen sendte vi politimesteren en epost:

«Vi vil selvsagt ikke gå inn på andre personer som er vernet av taushetsplikten i våre spørsmål, men går ut i fra at Fjeldstad får lov å ytre sitt syn på hvordan («Ida»s navn) ble håndtert av barnevernet, slik han gjør i retten, uten å gå inn på enkeltpersoner i barnevernet. Dette er helt sentralt i hans vitnemål, og vil ikke berører hensynet til taushetsplikten. For ordens skyld: Ingen tredjepart, som andre barnevernsbarn eller navngitte personer i barnevernet vil være gjenstand for tema i intervjuet.»

Noen få timer før befaringen sa politimesteren ja til at politibetjenten kunne la seg intervju på disse premissene.

14 Skriftlige kilder: Det du ikke får, før du ber om det

Det omfattende skriftlige materialet var preget av et hjelpeapparat som forsøkte å fraskrive seg ansvaret for «Ida»s stadig mer destruktive utvikling. Mange pekte på at «Ida» utagerte og skadet seg selv på grunn av overgrep og omsorgssvikt før barnevernet kom inn i bildet. Men etter hvert begynte aktørene å skyldte på hverandre.

Mistillit og anklager: I motsetning til de øvrige institusjonene kom for eksempel Stavanger akuttinstitusjon med en erkjennelse i sluttrapporten: «Ida» hadde tatt skade av oppholdet, som hadde vært preget av tvang og isolasjon. En årsak var at oppholdet hadde vart for lenge, noe andre aktører i systemet hadde ansvar for. Ved ungdomspsykiatrisk i samme by rettet en psykolog anklager mot institusjonen, viste journalene.

Ved å finlese rapporter og journaler i lys av mistillit mellom etater og institusjoner, satte vi sammen puslespillet «Glassjenta».

Tause til oss, snakket i politiavhør: Vi fikk ikke intervju de ansatte på institusjonen i Troms, men da vi fikk tilgang til politiavhørene av dem, fikk vi tilsynelatende ærlige beskrivelser av alvorlige hendelser, forspillet til disse, samt informasjon om kompetansen, erfaringen og kjennskapen til «Ida» blant de som var på jobb.

Kartlegging av fremmede hjelpere: Tilgangen på etatenes beskrivelser av de samme hendelsene gjorde det f.eks. mulig å telle opp hvor mange voksne, fremmede mennesker (over 100) i hjelpeapparatet «Ida» ble eksponert for i de ni traumatiske dagene 15-åringen ble flyttet med makt fra Karmøy til Bergen.

Røntgenbildene: Når du ber om innsyn i alle pasientjournaler fra sykehusene, får du ikke røntgenbilder. Disse måtte vi purre på. Røntgenbildene dokumenterte at «Ida» faktisk svelget to barberblader, et smykke eller seks glasskår den og den dagen. Dette var ikke skrøner.

Dag til dag-notatene: Mot slutten av prosjektet ble vi klar over at barnevernstjenestens saksbehandler førte dag til dag-notater. Der logget hun fortløpende kortreferater fra telefonsamtaler, mailer, møter og henvendelser om «Ida»s sak. Da vi krevde innsyn, fikk vi de. Dagnotatene er en helt unik dokumentasjon, som alle som jobber med barnevernssaker bør be om innsyn i.

15 «Der og da»-dokumentasjonen

De fleste tenåringer dokumenterer hendelser i sitt liv på Facebook, Snapchat, Instagram, blogger og via sms og Messenger. «Der og da»-kildene var en viktig dokumentasjon i puslespillet «Glassjenta». Rett etter at en miljøarbeider knakk «Ida»s nese, sendte hun en tekstmelding med bilde av seg selv, blodig og opphovnet, til moren. Hun satt i senga på barne- og ungdomspsykiatrisk eller på institusjonen om nettene og blogget om sitt drama. Etter «Glassjenta»-publiseringen fikk vi tilgang til en mobilvideo. Ei jente «Ida» hadde bodd med på institusjonen i Øygarden hadde filmet da de ansatte la «Ida» i gulvet. Du ser ingenting, men de ansattes måte å snakke på og «Ida»s skrik glemmer vi aldri. «Der og da»-dokumentasjonen rundt ungdom er grenseløs.

Framprovosering av fotobevis beslaglagt av politiet: På et tidspunkt ble vi klar over at moren hadde tatt mobilbilder av politiets pågrepelse av Ida på soverommet, etter at hun hadde rømt hjem til Karmøy. Bildene skulle ha blitt beslaglagt av politiet. Vi informerte mors advokat, og diskuterte muligheten for innsyn. Advokaten sendte politiet i Karmøy et krav om tilbakelevering, og varslet at de ville bli meldt til Spesialenheten for mulig ulovlig beslagleggelse av bevismateriale om ikke bildene ble tilbakelevert innen en kort frist. Halvannen uke senere fikk vi tilgang til 54 bilder av pågripelsen, med dato og klokkeslett. En unik dokumentasjon.

16 Første total-statistikk over et barnevernsbarns dramatiske hverdag

For å dokumentere omfanget av maktbruk og andre alvorlige hendelser Ida opplevde under barnevernet, utarbeidet vi det som ifølge landets fremste barnevernsforskere trolig er den første helhetlige kartleggingen av slike hendelser for ett enkelt barnevernsbarn. 20 tettskrevne permer med saksdokumenter fra over ett dusin etater og institusjoner ble digitalisert i tre Excel-ark, som resulterte i en oversikt som fikk barnevernet til å be om å bli gransket, og som rystet forskere, politikere og lesere.

Vi bestemte oss for å lage statistikken, da det gikk opp for oss at ingen i systemet hadde oversikt over «Ida»s sak. Ingen visste hvor mange tvangsinngrep hun hadde vært utsatt for. Ingen visste omfanget av maktbruk fra politiet. Ingen visste hvor mye hun hadde vært ut og inn av ungdomspsykiatrisk og legevakta.

Slik kom Hans Petter Aass inn i prosjektet høsten 2015. Han tok på seg å lese gjennom de 20 ringpermene og digitalisere alle alvorlige hendelser. Vi opprettet ett regneark for hver av de viktigste kildene: Barnevernet, politiet og sykehusene. Hvert ark inneholdt dato, institusjon/sted og sammendrag av hendelse, slik at vi fikk tidslinjer over hendelsene. Deretter identifiserte vi kategorier hendelser, i alt 57 kategorier. Dette var for eksempel kontakt med politiet, og underkategorier som type kontakt, lagt i håndjern, bragt til arresten

eller bruk av pepperspray. Og vi la f.eks. årsaken til politikontakten, som rømming, trusler, vold/utagering. Under barnevern var det hovedkategorier som rømming eller tvangsinngrep, og underkategorier som holding/legging i gulvet eller «Isolasjon». Vi registrerte navn på hver barnevernsansatt som deltok i tvangsinngrep, slik at vi f. eks. kunne summere opp hvor mange som hadde lagt henne i gulvet. Slik digitaliserte vi alle uønskede hendelser i «Ida»s første halvannet år i barnevernet.

Digitaliseringen og kvalitetssikringen av statistikken tok noen uker. Men sammen med reportasjene ga de «Glassjenta» en sprengkraft som rystet leserne, fagmiljøene og politikerne.

17 Første kartlegging av barnevernets langflytting av barnevernsbarn

Mange reagerte på at «Ida» ble flyttet 130 mil vekk fra hjemplassen sin, trass i at barnevernstjenesten mente det beste for henne var en plassering nær lokalmiljøet. Da vi spurte fagfolk, forskere og barnevernet hvor mange barn som blir flyttet langt hjemmefra, visste ingen det. Etter «Glassjenta»-publiseringen begjærte vi Bufetat region Vest om å sammenstille informasjon. Offentlighetsloven § 9 gir allmennheten rett til å kreve at offentlige organer sammenstiller og utleverer informasjon som er lagret i organets databaser, så fremt dette kan gjøres med enkle fremgangsmåter. Vi viste til offentlighetsprinsippet og prinsippet om merinnsyn i § 11, og at det skal det mye til for å nekte innsyn i opplysninger som har stor samfunnsmessig interesse.

Vår undersøkelses viktigste funn var at «Ida» så langt fra var den eneste: Det statlige barnevernet hadde flyttet 478 barn langt hjemmefra – fra en landsregion til en annen (2015-tall). Et helt ny kunnskap som senere ble tatt opp i Stortinget.

18 Forholdet til «Ida» - kvalitetssikring og rolleforståelse

Kunne vi tro på alt «Ida» fortalte? Risikert vi, ettersom vi ble kjent med og fikk sympati for henne, å bli manipulert? Svaret er at for oss var «Ida» én av mange kilder. Hendelsene i «Glassjenta» dokumenterte vi på grunnlag av flere kilder – som etter rømminger og branner, hvor både barnevern, politi og helsepersonell skrev rapporter, logger og tok bilder. Hvis en hendelse var omstridt - som pistol-episoden – klargjorde vi det.

19 Mer om hvordan Aftenbladet ivaretok «Ida»

Hva skulle vi gjøre dersom «Ida» kort tid før publisering angret? Hva om hun var blitt så syk at publisering ikke var forsvarlig? Svaret var enkelt: Da publiserte vi ikke. Vi hadde en muntlig avtale med «Ida» og hennes advokat om at hun kunne trekke seg. Dette var akseptabelt, fordi vi på grunn av hennes tunge bagasje ikke ønsket å publisere dersom hun var imot det. Vi forbeholdt oss også muligheten til å vrake prosjektet, dersom vi så det ville være til skade for «Ida». Det var godkjent av redaktørene at dette var en risiko ved prosjektet. Nær halvannet års arbeid kunne gå i vasken.

Dette gjorde en god, fortløpende dialog viktig. «Ida» og hennes advokat var godt orientert om hva slags reportasjer vi så for oss. De ble orientert om prosjektets begrensinger, som at vi ikke kunne love mer enn å fortelle «Ida»s historie, og at offentlig omtale ikke

nødvendigvis løste hennes sak. Vi var også klare på at en kritisk dokumentar ikke kunne underslå «Ida»s tvilsomme og dårlige valg, i jakten på overordnede årsakssammenhenger.

Å gi «Ida» en anledning til å trekke seg: Da vi traff henne – på institusjonen eller under rettssaker – satte vi oss ned og gjorde intervju foran kamera. Ved slike anledninger spurte vi om hun fortsatt ønsket å få sin historie offentlig fortalt. Svaret handlet hver gang om at hun ønsket å vise hva hun ble utsatt for, og at hun ønsket at historien skulle hjelpe de som kom etter henne.

Rolleforståelse: Vi avklarte våre roller, som at vi ikke kunne gripe inn i saken eller pågående hendelser. De få gangene vi ble forsøkt dratt inn i hendelser, varslet vi hennes advokat eller barnevernet. Ved en selvmordsmelding om natta, varslet vi politiet.

20 Teamarbeid og kvalitetssikring før publisering

I Aftenbladet var vi ei gruppe – redaktør, fotosjef, fotograf, webutvikler, avissjef, redigerer, Hans Petter Aass, Rune Vandvik og meg - som jevnlig møttes for å diskutere journalistiske løsninger, framdrift, etiske dilemmaer og beredskap overfor «Ida». Prosjektet vokste i omfang, bl.a. ettersom «Ida» sak utviklet seg, og deadline ble utsatt flere ganger.

Flere kolleger bidro i kvalitetssikring av manus, fra innspill om dramaturgi og litterære virkemidler til etiske problemstillinger. Kontroversielle påstander og etiske problemer ble diskutert og faktasjekket. Da manus var ferdig ble det gjennomlest av Hans Petter Aass (som ikke hadde deltatt i redigeringen), utelukkende for å vurdere det opp mot Vær varsom-plakatens bestemmelser om pressens omtale av barn. De 47 videoinnslagene ble kvalitetssikret på samme måte.

Gjennomlesning av manus: Vi hadde separate møter med «Ida» og advokat Hetland hvor videoinnslag og anonymiserte bilder ble gjennomgått. Utkast til manus – nesten dobbelt så langt som det endelige resultatet - ble sendt pr. post til «Ida» og Hetland før jul. Advokaten leste raskt gjennom, med innspill til helt små endringer.

«Ida» likte ikke å lese, viste det seg. Hver gang jeg tok kontakt, hadde hun ikke lest. Vi hadde en avtale om at ingen andre måtte få lese utkastet. Men så fikk jeg høre at en ansatt på institusjonen hadde fått låne manus av «Ida». Dette viste seg å være en hun stolte på. Jeg ringte henne, og hun bekreftet dette. Samt at den ansatte – noe overraskende – hadde vært svært begeistret. Ifølge «Ida» hadde han sagt at historien ble fortalt akkurat sånn den var i virkeligheten.

Jeg tilbød meg å lese manus for henne, og begynte å planlegge en ny reise nordover. Men i jula fikk hun besøk av en venn, som leste manus høyt for henne. «Ida» var fornøyd, og ville ikke endre noe.

Det var rimelig at mor kjente og fikk kommentere innholdet i reportasjen. Vi sendte manus til hennes advokat, som orienterte om innholdet og alt som vedrørte henne. Mor hadde ingen innvendinger.

Råd før publisering: Før publisering ga vi «Ida» en rekke råd. Dette gikk på hvordan hun skulle forholde seg til eventuelle mediehenvelser (som vi ville skjerme henne for), og

ulike tiltak for å bevare anonymiteten. For eksempel rådet vi henne til ikke å involvere seg i debatten om «Glassjenta».

21 Aleris' forsøk på å stanse reportasjen

Dagen før publiseringen av «Glassjenta» gikk ledelsen i Aleris ut i NRK og krevde at Aftenbladet stanset reportasjen. Sekundært krevde de, uten å ha sett reportasjen, at den måtte bli langt mindre detaljert og omfattende. I et brev Aleris-ledelsen hadde sendt NRK hevdet selskapet at «Ida» var negativt preget av at saken var på vei. «Det er ingen som kan vite hvordan jenta vil tenke om dette om fem eller ti år,» sa en Aleris-direktør til NRK P2.

Sterkt press: I desember og januar sendte toppledelsen tre bekymringsmeldinger til Aftenbladets redaktører. De var til dels preget av misforståelser om hvordan vi arbeidet og hva slags reportasje vi skulle publisere. Vi forsøkte å avklare og informere. Tre dager før publisering sendte Aleris-ledelsen bekymringsmeldinger til barnevernstjenesten, Fylkesmannen, Bufetat og Bufdir. Bekymringsmeldinger ble også sendt redaktørene i Aftenposten, BT, Fædrelandsvennen og Adresseavisen, som planla å publisere «Glassjenta»-reportasjen på nett. Aleris varslet i brevet at de allerede vurderte å klage Aftenbladet inn for PFU.

Ikke riktig: Det var «Ida» som ringte først. Hun gråt fordi hun hadde hørt om Aleris utspill i NRK, og var livredd for at hun skulle bli nektet å få fortalt sin historie. Vi måtte love henne å ikke la oss presse. Men hva med påstanden om at hun hadde vært nedfor, fordi reportasje var på vei? Ja, bekreftet «Ida», hun hadde vært nedfor. Men grunnen var at hun nylig hadde kommet tilbake til institusjonen i nord etter samvær på Karmøy. Det var trist å komme tilbake.

Aleris i ettertid: Var Aleris opptatt av «Ida»s beste? Det var de sikkert. Samtidig kunne selskapet ha flere motiver. I et brev til Aftenbladet i januar tok de f.eks. opp sin bekymring for at reportasjen ville framstille det som om private barnevernsselskaper holdt dårlig kvalitet. Høsten 2016 sa administrerende direktør Erik Sandøy i Aleris Norge at de hadde vært bekymret for den omfattende eksponeringen av én ungdom, og ikke for kritikk. «Vi har vært åpnere enn noen annen institusjon innenfor barnevern i denne saken. Når det er sagt, vil jeg si at Aftenbladets fremstilling har vært balansert og avdekket systemsvakheter. Dette har vært et banebrytende arbeid,» sa Sandøy.

22 Presentasjon og form

Norgeshistoriens lengste avisreportasje – og 47 videoer: NRK omtalte «Glassjenta» som norgeshistoriens lengste avisreportasje. Det hadde vi ikke tenkt på. Kort tid etter at jeg hadde etablert kontakt ned «Ida» sommeren 2014, begynte videojournalist Rune Vandvik og jeg å diskutere mulige journalistiske løsninger. Vi vurderte en podkast-serie, men konkluderte at den beste løsningen var en langreportasje – delt inn i flere kapitler – kombinert med korte videoreportasjer. Teksten skulle forsøke å utnytte sprengkraften i kombinasjonen av undersøkende journalistikk og en litterær form med dramaturgiske virkemidler. Etersom jeg ble kjent med «Ida», var det naturlig å fortelle historien i jeg-form.

Leserne ble invitert inn i det lukkede barnevernsuniverset gjennom mitt møte med «Ida», og granskingen av hennes sak.

Høsten 2014 trodde vi at reportasjene skulle omhandle hennes dramatiske første halvår i barnevernet, og kanskje ende med at hun ble tvangsflyttet til Nord-Norge. Men idet vi var kommet om bord i «Ida»s båt, stormet den videre. Hennes - og vår - reise tok ikke slutt før vi satte strek mot slutten av 2015. Da var reportasjen på 10 kapitler – de fleste mye lengre enn en vanlig magasinreportasje - samt sju tilsvarsintervjuer. Det var på over 300.000 tegn, og på størrelse med en roman. Og på nett: 47 korte videoreportasjer og intervjuer. Høsten 2015 var vi overbevist om at «Glassjenta» utelukkende var et nettprosjekt. Avisen ville aldri kunne romme en så omfattende reportasje. Spørsmålet var om vi skulle binge kapitlene, eller presentere dem uke for uke. Så kom nyhetsredaktør Carl Gunnar Gundersen med en idé: Vi tømmer hovedavisen. Vekk med leder og kommentarer, nyhetsaker, kultur, sport, debatt og tv. Inn med «Glassjenta».

Mulig med nasjonal debatt bak betalingsmuren? Vi mente «Ida»s sak hadde potensial i seg til å reise en nasjonal debatt om barnevernet. Jeg mente derfor det var viktig at reportasjen var åpen på nettet eller sosiale medier. Men i løpet av prosjektperioden endret Aftenbladet strategi. Alle egensaker – ikke minst graveprosjekter - skulle være forbeholdt abonnenter. Redaktørene ville kompensere ved å legge til rette for at samarbeidsavisene i Schibsted publiserte det imponerende nettrigget, laget av utvikler Filip Blaauw.

23 Hovedfunn

Funnene framgår av reportasjene, her en kortversjon: I et system hvor alle parter hevdet de utførte forsvarlige tjenester avdekket vi mange alvorlige forhold som ifølge den senere offentlige granskingen og uavhengige barnevernsforskere utgjorde en lang rekke brudd på norsk lovverk og menneskerettighetene. Blant de viktigste var at «Ida» ikke ble lyttet til og manglet medbestemmelse. Hun ble plassert langt vekk fra sitt hjem, av andre grunner enn «barnets beste». Vi dokumenterte at mange barnevernsbarn i Norge flyttes langt hjemmefra, dels av økonomiske grunner. Hjelpeinstansene manglet oversikt over bruken av makt og tvang mot «Ida». Trass i at hun var tidligere voldtektsoffer, vurderte de ikke skadevirkningene av omfattende makt- og tvangsbruk fra barnevernsansatte og polititjenestemenn. Alle flyttingene, all selvskadningen, utageringene eller brannene førte ikke til selvransakelse eller endring av strategi. Det var mangel på ledelse og helhetlig styring av «Ida»s sak. Det var et dårlig samarbeid mellom de ulike etatene involvert – barnevernet, helsevesenet og politiet. Hjelpeapparatet lot «Ida» bli boende, under et tvangsregime, 130 mil hjemmefra, trass i at rettsapparatet opphevet tvangsplasseringen. Og tilsynsmyndighetene, som skulle ivareta hennes rettssikkerhet, som skulle passe på «Ida», bare registrerte den omfattende tvangs- og maktbruken, uten å reagere. «Ida» var omringet av etater, institusjoner og offentlige hjelpere, men ble i praksis sviktet av alle.

24 Mottakelse og reaksjoner

Worst case scenario var at 64 sider om ei jente i barnevernet var for smalt selv for våre egne lesere, og at reportasjen – bak betalingsmuren – ikke ville skape nasjonal debatt. Men med litt drahjelp fra Aleris' forsøk på å stanse publiseringen, gikk mottakelsen av «Glassjenta»

over all forventning. Avisa ble utsolgt for første gang i nyere tid, og et ekstraopplag på 5000 ble trykket opp. Samarbeidsavisene i Schibsted publiserte reportasjen. Trass i at den lå bak muren, og papiravisa ble utsolgt, hadde «Glassjenta» på nett 175.000 sidevisninger i Aftenbladet. Bare Aftenbladet, BT og Aftenposten hadde til sammen over 600.000 sidevisninger. At «Glassjenta» krevde abonnement, utløste et skred av nye, digitale abonnenter fra hele landet. Rekordhøye 1717 lesere tegnet abonnement på Aftenbladet som følge av «Glassjenta. I Aftenbladet, BT og Aftenposten ble det tegnet 2641 nye digitale abonnenter for få tilgang til «Glassjenta». Podkast-versjonen, som er utenfor abonnement, gikk inn på topp ti-lista over podkaster i Norge, og har så langt over 90.000 nedlastinger. Og på bibliotekene ble «Glassjenta» den mest utlånte eboka/lydboka i Norge i 2016 (3782 utlån), foran forfattere som Horst, Moyes, Ullmann og Ferrante.

Reaksjonene fra politikere, fagfolk og forskere var sterke, og ga oppsparket til en offentlig debatt om barnevernet. Vi la til rette for debatt på redaksjonell plass, samtidig som viktige debatter levde sitt eget liv på lesere- og debattplass. Historien om «Ida» slo ifølge fagfolkene ned som «en bombe» i barnevernsmiljøene, og ungdomspsykiatrien, men ble tatt på alvor og brukes som læringseksempel.

Det ble avholdt tre debatt- og folkemøter med utgangspunkt i «Glassjenta» våren 2016. Vi ble invitert til å holde foredrag ved barnevernsutdanningene i Oslo og Stavanger, og på barnevernskonferanser i Bergen, Kristiansand og Oslo. Vi holdt også foredrag for sentrale fagmiljøer, som Helsetilsynet, fylkesmennene og Barne-, familie- og ungdomsdepartementet som har vist stor interesse for å lære av «Ida»s sak. Vi har sett på denne typen foredrag som en forlengelse av reportasje-prosjektets påvirkningskraft. Nær ett år etter publiseringen skrev Jan Storø, førstelektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus og leder av ekspertpanelet til Barnevernspedagogene i Akademikerforbundet at selv om «Ida»-kritikken var sterk, ble den likevel godt mottatt av barnevernsfeltet. «Noe av det bemerkelsesverdige med avisartiklene om Glassjenta-saken, slik jeg ser det, er at den skarpest formulerte kritikken mot barnevernspraksisen på flere tiår, også er den som har fått størst gjennomslagskraft,» skrev han.

25 «Glassjenta» - viktigste konsekvenser til nå

Det totale omfanget av konsekvenser av «Glassjenta» vil vi trolig ikke se før om noen år. Stadig hører vi tilfeldig om hvordan «Ida»s historie har påvirket. Rutiner kan være endret på en institusjon. To ungdommer har plutselig fått medhold i klager på tvang, på en måte barnevernsbarn ikke fikk før. Ansatte på institusjoner har fortalt oss at de har fått satt inn tiltak for ungdom, etter å ha skremt ledelsen med «Glassjenta». Men disse konsekvensene kjenner vi:

**** Norgeshistoriens største gransking av én enkelt barnevernssak. Rapporten «Dei forsto meg ikkje» av fylkesmennene i Hordaland, Troms og Rogaland påviste at seks etater og institusjoner i barnevernet og helsevesenet brøt femten ulike lovbestemmelser.**

Fylkesmennene erkjente at de i «Ida»s sak og generelt har sviktet som tilsynsorgan for barnevernsinstitusjoner. Kom med 33 tilrådingar til systemforbedringer av alle aktører i helsevesenet og barnevernet som håndterer barnevernsbarn i Norge.

** Barne- og likestillingsminister Solveig Horne og helse- og omsorgsminister Bent Høie har i stormøte med topplederne i barnevernet og helsevesenet – og i offentlige taler og intervjuer - krevd at flere av rapportens tilrådinger blir etterlevd. Har varslet en rekke systemtiltak. Det er blitt stilt tre skriftlige spørsmål fra stortingsrepresentanter til Horne om «Ida» sak. «Ida» har mottatt et offentlig unnskyld fra Horne, granskingslederen og representanter på Stortinget.

** «Ida»s sak var gjenstand for én times debatt (interpellasjon) i Stortinget, der politikere fra flere partier krevde at «Glassjenta» fikk konsekvenser.

** I februar 2017 arrangeres en storhøring om «Ida»s sak i regi av organisasjonen FO: «Glassjenta» – Kan historien bidra til å endre barnevernet? Foredrag og debatter ved barne- og likestillingsministeren, direktoratsledere, forskere, barnevernsbarn, foreldre, barnevernsansatte og Aftenbladet.

** Helsetilsynet har varslet flere tiltak som følge av «Ida»s sak. Bl.a. skal fylkesmennene i Norge endre måten de fører tilsyn med barnevernsinstitusjoner på. For første gang skal det gjøres et landsomfattende tilsyn av alle barnevernsinstitusjoner i Norge (2018 og 2019). Tvangsbruk og barns medvirkning skal granskes.

** Foruten Karmøy har barnevernstjenester som Barne- og familieetaten i Oslo og Stavanger kommune brukt «Glassjenta» som læringseksempel. Reportasjen førte lokalt til en rekke rutineendringer, tiltak og lukking av avvik hos etatene og institusjonene som ble gransket av fylkesmennene. Men også dels i politiet.

** Bufdir har i et 22 siders-notat om «Ida»-granskningen varslet flere systemtiltak: Opplæring innen traumebevisst omsorg vurderes innført i det kommunale barnevernet i 2017. Registrering og oppfølging av tvangsbruk innføres også overfor private barnevernsinstitusjoner. Lovverket for samarbeid mellom statlig og kommunalt barnevern skal gjennomgås.

** Da Aftenbladet i 2015 spurte etter retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige, fantes ingen. Sommeren 2016 kom retningslinjer for samarbeid mellom politi og barnevern ved rømminger.

** Etter «Glassjenta» påpekte forskere at Sivilombudsmannens forebyggingsenhet mot tortur og umenneskelig behandling ved frihetsberøvelse ikke hadde gransket barnevernsinstitusjoner. Høsten 2016 undersøkte enheten to barnevernsinstitusjoner i Oslo og Akershus.

** Flere barnevernsutdanninger i landet bruker «Glassjenta» i undervisningen, og forskere i sine foredrag. «Jeg vil gå så langt som å si at denne rapporten bør være pensum. Den bør være noe alle i barnevernet bør ta innover seg,» sa Solveig Horne.

** «Glassjenta»-granskningen var tema på Helsekonferansen 2016. Høie ga hjemmelekse til alle i Norge som jobber med barn: Å lese granskingsrapporten om «Ida». Under Høies sykehustale for 2017 var «Ida» symbolet på hvordan det går når pasienter ikke lyttes til.

** På nyåret 2017 lanserte Horne og Høie en rekke tiltak for at helsevesenet og barnevernet skal samarbeide til barnevernsbarnas beste. Bl.a. som følge av «Ida»-rapporten opprettes behandlings- og omsorgsinstitusjoner for de sykeste barnevernsbarna i alle helseregionene.

Om morgenen torsdag 1. desember 2016 holdt jeg nok et foredrag om «Glassjenta», for 140 ledere og barnevernsansatte. Vi tok 20 minutter kaffepause. Da deltakerne kom inn igjen, satt jeg på scenen sammen med den nå 18 år gamle jenta. Hun hadde en mikrofonmygg på kinnet. Like ved scenen satt de to fengselsansatte som hadde kjørt henne hit fra ungdomsfengselet i Bergen. Ingen, unntatt arrangøren, visste noe.

Det ble stille i salen.

Som noen av dere kanskje har skjønt, er det altså «Ida» som sitter her, sa jeg.

Så reiste de seg. Én etter én. Og begynte å klappe. Stående applaus i flere minutter.

«Ida» hadde drømt om dette. Og nå, to år og tre måneder etter natta hun sendte eposten hvor hun ba om hjelp, så hun utover salen. Og begynte å fortelle sin historie.

Stavanger, 16. januar 2017

Rune Vandvik, Hans Petter Aass og Thomas Ergo

Vedlegg:

- Diverse lenker til metoderapport «Glassjenta»
- Lenker til reportasjer og nyhetsartikler «Glassjenta»
- Pdf-samling reportasjer og nyhetsartikler «Glassjenta»
- Papurutgaven av Stavanger Aftenblad («Glassjenta») 30. januar 2016